

Reinterpretar la ciutat: la cultura skater i els carrers de Barcelona*

XAVI CAMINO

Llicenciat en Antropologia social i cultural.

Laboratori d'Investigació Social i Educativa.

INEFC-Centre de Barcelona

xavi.camino@hotmail.com



Xavi Camino

Resum

En aquest article, analitzem el desenvolupament de la pràctica del *skateboarding* als carrers de Barcelona com un exemple d'apropiació informal de l'espai urbà, que deixa veure clarament les contradiccions que es generen en la producció de l'espai de la ciutat. Per fer-ho, partirem de les dades extretes d'un treball de camp realitzat entre els anys 2003 i 2007, mitjançant mètodes tradicionals de l'Antropologia, com ara, l'observació participant i les entrevistes en profunditat. Després d'explicar la situació actual i la perspectiva teòrica que hem adoptat, ens endinsem en l'estudi cultural d'aquesta experiència urbana, des dels seus orígens fins a l'actualitat. Seguidament, descrivim com es desenvolupa el fenomen cultural a Barcelona, tenint en compte la dialèctica generada entre l'Ajuntament, els *skaters* i altres usuaris de la ciutat. A continuació, seguint cronològicament els processos, expliquem que la proliferació d'un disseny de l'espai urbà que internacionalitza la imatge de la ciutat de Barcelona, a final dels 90, n'afavoreix també el reconeixement internacional com un lloc idoni per a la pràctica del *skateboarding*. Finalment, valorarem el paper que juguen els *skateparks* –les instal·lacions adequades– davant del desenvolupament del *skateboarding* als carrers.

Paraules clau

Skateboarding, Streetstyle, Espai públic, Arquitectura i disseny urbà, Apropiació informal.

Abstract

Reinterpreting the City: Skate Culture and the Streets of Barcelona

This article observes the development of the practice of skateboarding on and around the streets of Barcelona, as an example of informal appropriation of the urban public space, which leaves clearly visible the contradictions that are generated in the production of city spaces: between representational provisions realised and installed by city technical experts and urban politicians, and the unforeseen practices and meanings which the city's users in-turn develop for themselves. To achieve this assessment, the paper starts from a base of data extracted from a field-study undertaken between 2003 and 2007 using methods typical to anthropological research, including participant observations and in depth interviews. After explaining the current situation and the theoretical perspective that we have adopted, we focus on the cultural study of this urban experience, from its origins to the present day. Then we describe how the cultural phenomenon has developed itself in Barcelona, attending to the dialectic between the City Council, the skaters and other users of the city. Following events chronologically, we look at how the proliferation of a design for the city's public space, which internationalises the image of Barcelona, during the latter part of the 1990's, also favours its international recognition as a place suitable for the practice of skateboarding.

Key words

Skateboarding, Streetstyle, Public space, Architecture and urban design, Informal appropriation

La cultura skater: de l'apropiació informal de l'espai públic a la infracció

Durant l'últim quart del segle xx, Barcelona ha experimentat una important transformació urbanística que

ha dotat la ciutat, entre altres coses, d'una gran quantitat d'espais públics i mobiliari urbà que, sense estar previst per a la pràctica del *streetstyle*, són idonis per fer-ho. El *streetstyle*, a hores d'ara la modalitat esportiva més practicada del *skateboarding*, consisteix a utilitzar l'ar-

* Vull agrair l'ajut incondicional que m'han prestat: Sergi Arenas, Xavi Llagostera, Mustapha Akdi, Manuel Roura, Maxi i Solange de l'ACAS, Silvia, Dave, Mike i Kiko de la Makabra, i a tots els *skaters* que d'una forma o altra han participat al llarg d'aquesta investigació. Sense ells no hauria estat possible.

quitectura i el mobiliari urbà com a un mitjà per desenvolupar maniobres amb el monopatí. Actualment, les característiques específiques de l'espai públic de Barcelona són tan reconegudes per la seva idoneïtat per a aquesta modalitat esportiva que és visitada per *skaters* d'arreu del món. Revistes, vídeos, companyies internacionals, Internet... tots diuen que Barcelona és bona per patinar:

“Des del MACBA és un viatge fàcil agafar el metro per arribar a una multitud de llocs que són el millor que podries haver somiat, que han estat construïts durant l'última dècada” (Van Roechoudt, 2005).

“Mira, Barcelona, és una gran ciutat i hi ha *skaters* d'arreu del món que vénen aquí” (Domínguez, 2002-03).

Tant és així que a començament de la dècada del 2000 alguns articles de premsa local parlen amb sorpresa sobre el fenomen:

“Les places dures i la tolerància de la guàrdia urbana han convertit Barcelona en la destinació preferida dels *skaters* de tot Europa” (Puntí, 2003. *El País*).

“La fama del Macba com a paradís dels *skaters* no és deguda només al boca a boca. Gairebé totes les marques del sector fan referència a aquesta plaça als seus anuncis i espots, i durant els últims tres anys alguns dels més grans d'aquest esport han vingut a la ciutat a filmar, i de passada, a practicar” (Fontova, 2002. *El Periódico*).

Moltes ciutats d'Amèrica del Nord, del nord d'Europa i la Gran Bretanya ja es van trobar davant d'aquesta mateixa situació a mitjan dels 90, i van prohibir la pràctica del monopatí a l'espai públic, fins i tot imposant sancions i requisant el material. Per això, la Barcelona de principi del 2000 es presentava com un oasi, lliure de prohibicions i persecucions.

Però aquesta situació no ha durat gaire temps. L'afluència de tants *skaters* durant els últims anys ha visibilitzat alguns conflictes relacionats amb el desgast del mobiliari urbà, la seguretat d'altres usuaris i el soroll que generen en determinats llocs. Alguns ciutadans han mostrat la seva queixa en diferents canals de comunicació:

“No acostumo a freqüentar la plaça dels Països Catalans, però fa poc vaig passar-hi i la vaig trobar molt deixa-

da, amb molts elements arquitectònics caiguts, fora de lloc i molts d'altres destrossats, això últim, gràcies a l'acció dels alegres nois dels patins que es llueixen amb espectaculars acrobàcies, meritòries per la seva dificultat, però molt lesives per al paviment o per als elements ornamentals i el mobiliari urbà, que no han estat fets per als violents impactes dels patinadors... a part dels ensurts que provoquen a més d'un transeünt. És el que tenen aquests llocs –com també la plaça que hi ha davant del MACBA– que ofereixen unes característiques idònies per a la pràctica d'aquest esport (si no fos que els materials no estan pensats per a l'ús agressiu i violent)” (Castany, 2005).

Tot plegat ha provocat una certa preocupació a les institucions implicades. Per això, l'aplicació el 2006 d'unes noves Ordenances Municipals per garantir la convivència ciutadana a l'espai públic han inclòs la pràctica del *skateboarding* com un presumpte mal ús de l'espai públic, que pot ser sancionat si ho valoren així les autoritats:

“**Article 31.** [...] Queda prohibida la utilització d'escales per a vianants, elements per a l'accessibilitat de persones discapacitades, baranes, bancs, passamans, o qualsevol altre element del mobiliari urbà, per a les acrobàcies amb patins i monopatins” (Ajuntament de Barcelona, 2005).

Seguint les aportacions de Léfèbvre (1978, 1976, 1974) podem percebre el conflicte que ens planteja la pràctica del *skateboarding* als carrers de Barcelona, com a resultat de les contradiccions que sempre es donen entre, d'una banda, les pràctiques dels usuaris i els significats espacials¹ que aquests desenvolupen, i d'altra, les representacions de l'espai elaborades pels tècnics, experts i polítics gestors i productors de l'espai urbà.

Des d'aquesta mateixa perspectiva, Delgado (2007, 2005) assenyalava que tot i que a la Barcelona de l'últim quart del segle xx, s'ha aconseguit de satisfer moltes necessitats en forma d'equipaments, serveis i zones verdes, no obstant això, les planificacions urbanístiques (representacions de l'espai) han anat sempre més adreçades a potenciar la terciarització i la internacionalització de la ciutat i la seva imatge que no pas a afavorir els interessos de la majoria dels ciutadans. Ara bé, conclou Delgado

¹ Léfèbvre (1976) anomena els significats culturals que adquireixen els espais “espais de la representació”. Aquí hem preferit utilitzar “significats culturals”, perquè ens sembla més suggeridor.

que tot això no ha impedit que l'element social (pràctiques socials i significats simbòlics), tot i contradir les planificacions, hagi acabat intervenint com un factor decisiu en la producció final de l'espai urbà. I per això, apunta:

“La ciutat: uns creuen que la dominen des de dalt; els altres, senzillament, des de baix, se n'apropien” (Delgado, 2000).

Així, adoptant aquest punt de vista, entenem que la pràctica del *streetstyle* i les sociabilitats que aquesta genera en molts espais urbans de la ciutat, constitueixen una forma d'experimentar una apropiació de la ciutat “des de baix”. Però aquesta apropiació no constitueix una oposició d'un sector dels ciutadans davant una producció de l'espai que s'oblida dels seus interessos. Els *skaters* s'interessen especialment per l'ús dels espais arquitectònics que precisament caracteritzen la tendència del desenvolupament actual de les ciutats: els centres financers i els espais de lleure i consum. En certa manera, la seva forma d'utilitzar-los representa una altra forma de reinventar-los.

En el present article abordarem el desenvolupament del *skateboarding* a la ciutat de Barcelona com a resultat de la confluència d'una seqüència de processos socials, culturals, econòmics, polítics i urbanístics. Per fer-ho, utilitzarem les dades extretes del treball de camp realitzat entre el 2003 i el 2007, mitjançant mètodes tradicionals en antropologia, com ara l'observació participant i les entrevistes en profunditat. L'estudi cultural d'aquesta experiència urbana, des dels seus orígens fins a l'actualitat, ens permetrà d'explicar l'evolució de les seves pràctiques espacials i significats culturals que, després, concretarem amb el desenvolupament del fenomen cultural a Barcelona, caracteritzat per la dialèctica generada entre l'Ajuntament, els *skaters* i altres usuaris de la ciutat. A continuació, des de la perspectiva presentada, observarem que la proliferació d'un disseny de l'espai urbà que internacionalitza la imatge de la ciutat de Barcelona a final dels 90 n'afavoreix, alhora, el reconeixement internacional com a un lloc idoni per a la pràctica del *streetstyle*. I finalment, davant d'aquesta situació, valorarem el paper que hi juguen els *skateparks* –les instal·lacions adequades.

L'evolució de la cultura *skater* a USA

De les ones a l'asfalt, el *sidewalk surfing*

“Després de la Segona Guerra Mundial, diversos grups de joves californians van començar a apartar-se del sistema racionalitzat d'ocupació i a crear les seves pròpies esferes d'estatus. [...] L'extraordinari nivell de prosperitat de la zona els va permetre de crear els seus propis estils de vida, mantenir-los i fer-los intensament visibles” (Wolf, 1997, p. 113).

Hem d'emmarcar l'origen i el desenvolupament de la pràctica del *skateboarding* en un context de bonança econòmica, social i política basat en el desenvolupament del benestar i del consum als USA, a final dels anys 50. Segons Bell (2004, p. 76-78), en aquella època, els valors dominants del capitalisme tradicional fonamentat sobre l'ètica protestant –l'estalvi i el treball– havien començat a ser desplaçats pel consum i l'hedonisme. La proliferació de nous estils de vida basats en activitats de lleure i consum eren difosos pel desenvolupament del mercat nord-americà i per a aquest mercat. I Califòrnia, com diu Bell i ens suggereix la cita de Wolf, era l'estat nord-americà que millor encarnava les conseqüències d'aquest canvi cultural.

Així, igual com moltes altres pràctiques culturals, el *skateboarding* va aparèixer a final dels 50, a la costa californiana, com una forma de passar l'estona entre els surfistes quan el mar es manifestava impracticable. Durant aquella dècada, l'activitat es va popularitzar entre molts adolescents i joves masculins dels USA i d'alguns països del nord d'Europa, va anar adquirint cada cop més independència del surf i va anar desenvolupant el propi camp econòmic, social i cultural. Al principi, aquells surfistes buscaven plans inclinats on poder emular els moviments de les ones –*sidewalk surfing*–, fins que al llarg de la dècada dels 70, gràcies a alguns avenços tecnològics, com ara la difusió de les rodes de poliuretà,² es comencen a desenvolupar diverses modalitats que es practicaran en diferents àmbits: el *pool*, que es practicava en piscines buides fent servir les corbes que la profunditat de la instal·lació oferia en la transició del pla a la paret; el *downhill* o descens de turons, utilitzant carreteres secundàries i buscant d'assolir la màxima velocitat; el vertical en rampes i *skateparks* –instal·lacions

² Les rodes antigues, de metall o argila, havien assolit el seu límit, no donaven més de si, eren lentes i no absorbien les irregularitats del terreny, provocaven caigudes contínues i impedièren la innovació de la pràctica. En canvi, les noves rodes de poliuretà no solament eren més ràpides i absorbien les irregularitats, sinó que, a més a més, permetien fer girs ràpids i bruscos. Això, afegit a l'evolució i adaptació dels eixos va representar una revolució de la pràctica.

preparades–; i el *freestyle* o estil lliure, que consistia a realitzar maniobres acrobàtiques amb el *skate* en un espai lliure, gairebé sense desplaçar-se.

Tanmateix, les expectatives creades durant els pròxims anys 50 i 60 es van veure truncades per les crisis econòmiques successives de la dècada dels 70. El creixement econòmic sostenible havia arribat al sostre i molts sectors se'n van veure ressentits. Encara que al llarg de la dècada dels 70 el *skateboarding* va experimentar un important desenvolupament, no va deixar de veure's afectat pels moments de crisi econòmica generalitzada. Moltes empreses del sector van haver de tancar a final dels 60, es van deixar d'organitzar esdeveniments i campionats i, a començament de 1970, pràcticament havia desaparegut el *skateboarding* com a mercat. No obstant això, alguns grups de joves de barris perifèrics de ciutats on el *skateboarding* havia tingut una forta presència van continuar practicant-lo i van desenvolupar una nova interpretació cultural de la pràctica, utilitzant espais marginals o abandonats que, d'alguna manera, reflectien les ruïnes de l'esplendor econòmica de les dècades anteriors.³ Seguint les interpretacions que Heblich (2004) va fer sobre els moviments culturals juvenils dels anys 70,⁴ podem dir que aquests joves que no van veure complir-se les expectatives que hom els havia creat durant la infantesa van adoptar i van desenvolupar valors de signe rebel. Així, a començament dels 70, el *skateboarding* representava, als ulls de la cultura adulta dominant, un estil de vida immadur, gens productiu i sense perspectives de futur. Mentre que per als seus practicants significava una forma de viure al marge de la societat que rebutjaven, utilitzant espais marginals o abandonats com a llocs on desenvolupar la pròpia sociabilitat.

No obstant això, al llarg dels anys 70 i els 80, es va anar desenvolupant un procés d'esportivització del *skateboarding* que, en certa manera, va acabar domesticant una gran part d'aquesta sociabilitat. El mercat, a mesura que es recuperava, i les institucions esportives,

van anar integrant la imatge *skater* com a producte de consum i activitat esportiva, respectivament, i van desactivar, en molts aspectes, el seu caràcter originalment subversiu. Així que, a començament dels 80, van aparèixer les primeres entitats que representaven l'esport institucionalitzat, com la National Skate Association (NSA) a Amèrica del Nord. S'organitzaven importants campionats nacionals i internacionals, es van començar a homologar les instal·lacions, es reglamentaven els trucs, i alhora, el mercat es va encarregar de difondre l'activitat i la imatge cultural a noves capes socials i territoris globals.

El *streetstyle* o “el carrer és sempre millor”

L'aparició, a finals dels 70, d'una maniobra tècnica anomenada *ollie*,⁵ permetria d'aprofundir en l'ús i el significat del mobiliari urbà al cor de les ciutats. L'*ollie* consisteix a fer un salt elevat la taula de manera que es queda enganxada als peus, sense que calgui agafar-la amb les mans. Amb l'evolució d'aquesta maniobra, el practicant podia realitzar salts per salvar obstacles sense necessitat d'aturar-se. D'aquesta manera, a partir dels anys 80, es va desenvolupar la pràctica del *streetstyle*. La idea central d'aquesta modalitat consistia a inventar recorreguts urbans en els quals cada vorada, rampa, esglaó o barana podien ser objecte de creació de complicades maniobres amb el *skate*. En certa manera, aquesta nova modalitat representava un desafiament al procés d'institucionalització que havia experimentat el *skateboarding* al llarg dels 70. Novament, sorgia dels marges, fora de les instal·lacions preparades –els *skateparks*–, i protagonitzat per joves que no entraven als *skateparks*, per manca de diners o per falta d'instal·lacions adequades al seu territori (Mortimer, 2004).

L'arquitectura i el disseny urbà de les grans ciutats oferien, ara, nous usos i significats. Així que, per a aquests practicants del carrer, conèixer una ciu-

³ El documental *Dogtown and Z-Boys* dirigit per Peralta i estrenat el 2001, descriu clarament el desenvolupament del *skateboarding* en un barri perifèric de Los Angeles. Al llarg del documental es pot veure com un grup de joves va utilitzant diferents espais en decadència o abandonats, tot desenvolupant la seva pròpia sociabilitat. Primer, a les platges que configuraven el Pacific Ocean Park, un parc d'atraccions que va tancar el 1967 i va entrar en una fase de decadència i abandonament de les seves instal·lacions; després, quan experimenten amb el *skateboarding* a les piscines d'antics hotels que han tancat i als col·lectors de drenatge que hi ha en llocs perifèrics o marginals de la ciutat, etc.

⁴ Heblich (2004) interpreta, en termes gramscians, la diversitat de moviments culturals juvenils que es van desenvolupar després de la Segona Guerra Mundial i fins als anys 80 (les formes de vestir-se, de pentinar-se, les lletres de les cançons, els valors, etc.) com a desafiaments simbòlics d'una cultura subalterna davant l'hegemonia d'una cultura adulta determinada.

⁵ Alan “Ollie” Gelfrand's va començar a practicar salts sense subjectar la taula amb les mans fent servir les rampes dels *skateparks*. I, a començament dels 80, el *freestyle* va adaptar aquella maniobra en superfícies planes, picant el *kicktail* (la cua de la taula) amb el peu del darrere per fer aixecar el *skate* i arrossegar-lo amb el dors del peu davanter (Mortimer, 2004; Borden, 2003; Doren i Pramann, 1992; Frodin i Messmann, 1990). Aquest truc es va popularitzar amb el nom d'*ollie* i actualment és considerat fonamental per a la pràctica del *streetstyle*.

tat significarà tenir al cap tots els sistemes d'espais i objectes arquitectònics urbans 'patinables' (Brodin, 2003). Unes escalinates de marbre que donen accés a la porta principal d'un museu o un teatre nacional, murs de granit que separen i delimiten espais en una plaça o conformen mòduls per seure, paviments llisos i polits, rampes i baranes d'accés a un canvi de nivell en una plaça del centre de la ciutat, seran reinventats pels *skaters* com a "gaps", "wallrides", "plans inclinats", "handrails", "slides" i, alhora, seran dificultats mitificades, records inoblidables o importants punts de trobada.

Si reprenem, ara, les perspectives presentades a la introducció amb Léfèbvre i Delgado, podem dir que les marques, senyals, osques i transformacions que el monopati inscriu en el mobiliari urbà, igual com els llocs de trobada que generen les seves xarxes socials en una ciutat –aquesta sociabilitat imprevista– representen no solament una forma d'experimentar i significar la ciutat, sinó també una manera d'escriure-la, de produir un espai que constitueix, una vegada més, l'activació d'un desafiament simbòlic davant de la producció de l'espai planificat. L'aforisme "*skate and destroy*" que es va difondre a començament dels 80 simbolitza aquesta reactivació subversiva:

"I el *skate and destroy* era buscar llocs i patinar-los. I és clar, patinar significa desgastar una zona. Gairebé tots els trucs que es fan són fer lliscar la taula o l'eix per algun lloc, ja sigui de metall o de formigó o de marbre o del que sigui. I és clar, en utilitzar-lo, destrueixes. I també significa que tu, quan destrueixes, estàs creant alguna cosa, estàs creant un truc. Hi ha gent que ho mira com un art, però, és clar, estàs destruint també, però també et destrueixes a tu mateix, perquè cada vegada que falles, vas pagant, oi?" (Sergi Arenas, *skater* de Badalona).

D'alguna forma, aquest truc que el *skater* realitza en utilitzar un element urbà, inscriu marques, senyals o codis que altres *skaters* interpreten, de manera que l'espai marcat acaba oferint informació sobre què s'hi ha fet o què s'hi pot fer. I així, es va formant una geografia de trucs, mobiliari favorable, però també de punts de trobada, botigues del sector, etc.

Amb el temps, sobretot, durant la dècada dels 90, el *streetstyle* va acabar desplaçant la resta de modalitats

i es va situar com la més practicada. I un mercat en expansió de material tècnic, revistes, vídeos i música dominat per un model produït a Amèrica del Nord⁶ va difondre no solament innovacions en la pràctica sinó també imatges dels millors espais i mobiliari urbà per patinar-hi de moltes ciutats del món. A partir de llavors, el viatge o *tour*, es va instaurar com una pràctica habitual entre la majoria dels *skaters*, de manera que els que s'ho podien permetre feien viatges de llarga distància amb l'esperança de conèixer aquells llocs mitificats o descobrir nous objectes arquitectònics patinables. Segons Borden (2003), primer es van començar a visitar els països on ja feia temps que el *skateboarding* es desenvolupava amb força: Estats Units, Regne Unit, Austràlia, Canadà, Brasil i països del nord d'Europa; després es van anar incorporant nous països al circuit turístic: Malàisia, Indonèsia, Costa Rica, Puerto Rico, Tahití, Iugoslàvia, Eslovènia, Sudàfrica, Japó, Xina, Escandinàvia, Aràbia Saudita, Turquia, Israel, Iran, l'Iraq, etc. Paral·lelament, empreses de construcció de *skateparks* van començar a dissenyar el que hom ha acabat anomenant *skateplaces*: instal·lacions de *skate* que, pensades per al *streetstyle*, simulen mobiliari urbà, plans inclinats, baranes, escales, places amb les seves jardineres, carrers, etc.; alguns dels quals fins i tot reprodueixen i milloren espais públics reals.

D'altra banda, com ja hem explicat, el deteriorament del mobiliari urbà i les tensions amb altres usuaris de l'espai van motivar que, a mitjan dels 90, els governs de moltes ciutats en prohibissin la pràctica en l'espai públic, fins i tot imposant multes i requisant el material. Amb la mateixa idea va proliferar la instal·lació dels *skatestoppers*, que consisteixen en la instal·lació de petits obstacles de metall als mobiliaris urbans on ja hi ha inscrit un truc o és susceptible de ser practicat.

Aquesta reacció repressiva pot ser explicada per la dialèctica que trobem entre una cultura adulta hegemònica i una altra de juvenil subalterna. Al llarg de tot el procés de desenvolupament del *skateboarding* hem pogut veure com, sobretot, a partir dels 70, es començava a associar el seu estil de vida a significats subversius en relació amb una cultura adulta dominant. Així, en cada dècada, segons les seves condicions específiques, una generació d'adolescents i joves desenvolupava una for-

⁶ Només cal adonar-se que l'idioma fonamental de la terminologia tècnica del *skateboarding* és l'anglès: *switch*, *kickflip*, *slide*, *backside*, *frontside*, *tail*, *nose*, *gap*, *regular*, *goofy*, etc. Tot i que l'expansió a d'altres territoris hagi pogut generar alguns termes híbrids entre l'anglès i altres idiomes.

ma diferent de subversió a través del *skateboarding*. En els 70 es practicava en espais abandonats o marginals, posant en evidència les ruïnes de les promeses de les dècades anteriors; en els 90 es va començar a practicar al cor de les ciutats més avantguardistes, recordant, una vegada més, que el component social és imprevisible en la producció de l'espai. Però davant d'aquests desafiaments, s'acaba produint sempre el mateix mecanisme de desactivació: un mercat que acaba integrant i difonent la imatge subversiva com a producte de consum i unes institucions esportives, representants de la cultura adulta hegemònica, que racionalitzen les noves pràctiques *skaters* i, finalment, un govern que en prohibeix la pràctica més enllà dels espais destinats. Tanmateix, a hores d'ara la gran difusió que ha experimentat el *skateboarding* en diferents generacions, territoris, mercats i institucions ha originat una gran heterogeneïtat de significats; allò que per a uns pot ser una forma de distinció social, per a d'altres és una pràctica subversiva o un esport professional, un joc per a nens, una activitat lúdica, una moda passatgera o un estil de vida.

La importació de la cultura skater a Barcelona

Primer boom: descobrir la ciutat

A les ciutats espanyoles, encara que a final dels 70 i principi dels 80 ja es practicava el *skateboarding*, seguint les tendències nord-americanes, no va ser fins a final dels 80 i principi dels 90 quan es van tornar visibles per a l'opinió pública. Alguns diaris del moment paraven del fenomen amb un cert to de preocupació:

“Una de les variants del *skate* és fer el carrer [...] Aquesta modalitat és la més perillosa. A l'Hospitalet s'han donat casos de col·lisions amb cotxes [...] Els comerciants d'aquest material esportiu expliquen que les vendes pugen sense parar” (Ribas, 1990. *El Periódico*).

A Espanya, a final dels 80, primer s'experimentava com a un joc per a nens i adolescents i més tard, com un estil de vida amb el qual identificar-se durant l'etapa juvenil. En una primera època, arribava el *skateboarding*, de les grans companyies i amb més mitjans per a la seva expansió, el vertical i el *freestyle*; en aquells moments, les versions més institucionalitzades del *skateboarding*. No obstant això, la manca d'espais adequats, com ara els *skateparks*, va facilitar que els grups d'adolescents que

van començar a practicar-lo ho fessin pels carrers i places de molts pobles i ciutats espanyoles. Molts d'aquests espais es van convertir en llocs de trobada per a aquests adolescents que anaven generant xarxes socials d'abast regional. En principi, cada un formava part d'un grup vinculat a un espai del propi barri. Els dies festius acostumaven a realitzar recorreguts per la ciutat i els seus voltants, tot visitant altres punts de trobada, d'aquesta manera, coneixien membres d'altres grups, i així fins a assolir una important extensió regional.

La manca de *skateparks* va portar els practicants a descobrir espais i mobiliaris patinables de la ciutat i els seus voltants. Alhora, molts grups instal·laven, als seus llocs de trobada, les seves pròpies rampes i calaixos portàtils, construïts per ells mateixos a partir de restes de fusta o d'altres materials. Així que, encara que molts somiaven amb instal·lacions adequades, ja estaven desenvolupant el *streetstyle*, de tal forma, que quan es van introduir els *skateparks*, a començament dels 90, molts *skaters* s'havien acostumat al *streetstyle* com un discurs alternatiu que, d'altra banda, ja començava a rebre influència del mercat nord-americà. O sigui que, quan un d'aquests espais es feia conegut començava a ser visitat per la majoria de *skaters* de la ciutat i els seus voltants. L'afluència d'aquests provocava alguns conflictes amb altres usuaris, sobretot quan es tractava d'espais no destinats a la pràctica del *skateboarding*. L'avinguda de Gaudí va protagonitzar, entre 1989 i 1990, una d'aquestes lluites per l'espai. Així ho explicava Patrick en una entrevista per a la revista *TRES60* el 1990:

“Estàvem patinant i la gent dels pisos de dalt van començar a llençar ampolles, cendrers, llaunes, vidres, de tot. No van tocar a ningú, per sort. Bé, a un li van llençar una bossa plena de lleixiu, li va caure al cap i va cremar-li tot el cabell [...] Una d'aquelles tardes que estàvem patinant allí, van baixar uns veïns i em van posar a flor de pell. Em van apallissar fins que se'n van atipar. Em van agafar pel cap i em van copejar diverses vegades contra el vidre d'un banc [sucursal]” (Patrick, 1991).

Un altre espai públic que va experimentar un llarg procés d'apropiació informal per part de *skaters* i que perdura fins als nostres dies, va ser la plaça dels Països Catalans. Al marge de la representació espacial que van pensar els seus autors, el poc ús que els veïns havien exercit des de la seva inauguració el 1983 i el context urbà caracteritzat per la confluència d'importants vies



La plaça dels Països Catalans era, junt amb l'avinguda Gaudí, un dels primers espais públics que funcionaven com a punts de trobada per als skaters de Barcelona i voltants, a final dels vuitanta. (Foto: Xavi Camino)

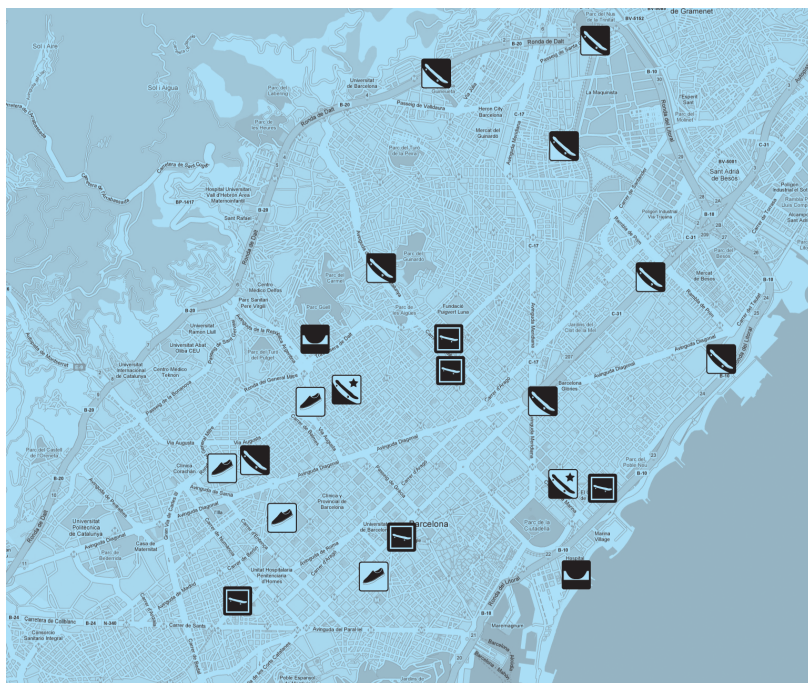
de comunicació i edificis d'oficines va donar a la plaça un caràcter social incert, poc definit, i va permetre que molts *skaters* de diferents zones de la ciutat i els seus voltants s'anessin apropiant de l'espai; van arribar fins i tot a transformar-lo amb instal·lacions de tota mena, més o menys temporals, segons els seus interessos pràctics. I en els últims anys, la plaça es va anar convertint en

un referent internacional que visitaven anualment molts *skaters* d'arreu del món.






Amb aquest fenomen cultural en expansió, el govern socialista de la ciutat de Barcelona, en plenes vigílies de les Olimpíades, va desenvolupar diferents projectes d'intervenció. Interpretant l'ús *skater* dels carrers com una demanda i esperant apartar-los-en amb la construcció de *skateparks* i rampes per tota la ciutat, es van inaugurar, entre 1990 i 1992: el *skatepark* del Turó Parc, el *bowl* de Glòries, el *skatepark* de la Mar Bella, el de la Guineueta, les rampes de la Sagrera, de la Trinitat i d'Horta, i les Dunes de la Rambla Prim.

“La inauguració, fa unes setmanes del *Skate Glòries* [...] suposa la primera mostra de la resposta institucional al creixent nombre de *skaters* que fins llavors havia de competir amb la resta dels transeünts per un tros de vorera [...] Antoni Marcet, regidor de l'Eixample, justifica els dotze milions de pessetes que va costar l'obra en la necessitat “de condicionar espais perquè puguin fer esport sense molestar ningú” (Díaz, 1990. *La Vanguardia*).

Encara que la iniciativa de l'Ajuntament va ser molt positiva quant a la generació de punts de trobada i al reconeixement del *skateboarding* com a pràctica esportiva formal, no van deixar d'aparèixer contradiccions i



Barcelona i el skateboarding 1989-1993

-  1. Skateparks i rampes com a punts de trobada
-  2. Rampes de skate
-  3. Espais públics 'patinables'
-  4. Skateparks alternatius (botigues)
-  5. Botigues referents

En el mapa es pot veure clarament com a principis dels noranta, encara existien pocs espais públics reconeguts per a la pràctica del street-style. Per altra banda, es pot veure com l'Ajuntament havia apostat per la instal·lació de diversitat de skateparks per tota la ciutat. (Elaboració: Xavi Camino y Marcus Willcocks)

conflictes entre les pràctiques espacials dels *skaters* i les planificacions urbanístiques del govern de la ciutat, entre la cultura *skater* i la cultura adulta dominant. Per començar, el *streetstyle* difícilment desapareixeria, tal com ens anunciava Patrick a l'entrevista per a la *TRES60*:

“Encara que es reemplacin els llocs per pistes, un carrer mai no serà el mateix que una pista feta així, artificial. Volen treure el *street* i posar-lo en llocs tancats i amb bancs i tot això, però no és el mateix” (Patrick, 1991).

D'altra banda, alguns dels espais projectats per al *skateboarding* van generar problemes de convivència. El *skatepark* del Turó parc, potser l'únic que es va construir mitjançant la participació de *skaters* i la col·laboració de la botiga Skate Only, va ser durant molts anys, i malgrat les queixes dels veïns, un dels punts de trobada més reconeguts de Barcelona i els seus voltants, fins que, finalment, el 2002 va ser destruït i substituït per un petit bar amb terrassa.

Igualment, alguns projectes mai no es van arribar a utilitzar o van convèncer poc els *skaters* i van quedar abandonats. El *skatepark* de la Guineueta, construït el 1992 a sobre de la Ronda de Dalt, constava d'una *pool* d'iniciació i sis rampes en forma d'U. Les rampes pràcticament no s'han utilitzat per patinar, perquè són massa perpendiculars i no formen el que se'n diu una “transició”: una corba que s'aixequi gradualment i permeti de pujar amb facilitat. Així que la *pool* i l'espai que l'envolta han estat el centre actiu del *skatepark* fins ara, i n'ha quedat una àmplia zona totalment desaprovada. La rampa de l'Escullera del Gas, a la Barceloneta o la que hi ha ubicada al parc del carrer Brusi, al barri de Sant Gervasi, gairebé no s'han utilitzat mai i es troben pràcticament abandonades.

Decadència i segon boom: el *streetstyle*

A partir de 1993, després dels Jocs Olímpics, l'escena *skater* nacional va experimentar un procés de decadència. La recessió general que estava experimentant l'escena *skater* a nivell internacional i la crisi econòmica que vivia Espanya, va conduir al tancament de moltes botigues, distribuïdores i revistes del sector. Alhora, la població de practicants va baixar considerablement i els *skateparks* van entrar en llargs processos de deteriorament. Molts *skaters* atribueixen aquesta decadència a factors culturals. Diuen que la majoria d'ells es van

interessar per activitats suposadament més adultes, com ara el lleure nocturn, el consum de drogues, la música electrònica, l'art urbà, com el grafit, etc. Diuen també que el *skateboarding* va haver de competir amb l'entrada massiva d'altres esports en apogeu, com el surf, el *snowboard* o els patins en línia, i que les noves generacions, les quals suposadament havien de sostenir el mercat nacional del *skateboarding* es van interessar per altres activitats.

A mitjan dels 90 l'escena *skater* internacional es va recuperar amb força mitjançant un mercat dominat pel *streetstyle* que s'havia desenvolupat a l'Amèrica del Nord. Així, a Barcelona, una nova generació de *skaters* es barrejava amb la promoció anterior i molts dels que havien abandonat la pràctica per altres activitats van tornar a recuperar-la. Les xarxes socials regionals tornaven a créixer. *Skaters* que havien continuat patinant durant el període de crisi expliquen sorpresos com veien créixer dia a dia el nombre de practicants d'una forma exagerada.

L'ús *skater* de l'espai públic, que mai no havia desaparegut del tot, malgrat la proliferació dels *skateparks* dels 90, ara s'intensificava. El *streetstyle*, més esportivitzat, més institucionalitzat, amb més suport econòmic, en feia més complexa la pràctica amb l'aparició de trucs cada cop més sofisticats, tot afavorint així l'ús de nous i antics mobiliaris urbans mai no patinats abans. A final dels 90 i principi del 2000, a Barcelona pràcticament només es comercialitzava material especialitzat en *streetstyle*. La cosa normal era practicar *street*, de manera que els *skaters* de la generació anterior, que s'havien format seguint les tendències del vertical i per a qui el *streetstyle* havia estat una forma de descobrir la ciutat, es van veure estimulats a millorar el seu estil més bàsic de carrer.

La ciutat de Barcelona com a *skateplaza*

El disseny de l'espai públic a Barcelona s'adapta a la pràctica del *streetstyle*

“Per patinar necessites els *skateparks*, creus que són fonamentals, però... t'has parat a pensar què faries si no n'hi hagués? Barcelona és un bon exemple de com gaudir del *skate* simplement amb el que et trobes pel carrer” (Elbira, 1990).

Tornant ara a començament dels 80, veurem com el procés de transformació de l'espai urbà de la ciutat de Barcelona conflueix sorprenentment amb els interessos pràctics del desenvolupament del *streetstyle* internacional, a final dels 90.



Sergi Arenas, al pool de la Guineueta. Aquesta instal·lació ha estat ampliada i reformada per iniciativa dels usuaris habituals. (Foto: Xavi Camino)

Des de principi dels 80, influïda per una tendència global i aprofitant la conjuntura política de la transició democràtica, la ciutat de Barcelona, com moltes altres ciutats de tradició industrial, va experimentar un procés de desmantellament generalitzat de les indústries i una important ampliació del sector serveis. La ciutat, com a escenari, va iniciar, aleshores, una gran transformació urbanística on ubicar la nova orientació econòmica. Amb la intenció d'atreure capital estranger en les seves diferents formes (turisme, seus de companyies transnacionals, activitat financera, construcció immobiliària, etc.) les polítiques urbanístiques del Consistori van apostar per revitalitzar les zones més degradades del centre històric i generar nous espais públics, tot inspirant-se en el discurs europeu en boga d'organització urbana compacta, de tradició mediterrània (Esteban, 1999; Capel, 2005; Delgado, 2005).

La producció de l'espai orientada per aquestes polítiques va donar lloc, a final dels 90, a l'extensió d'un model de disseny urbà que internacionalitzava una imatge avantguardista de la ciutat. Per fer-ho, es va apostar per la renovació del paisatge urbà a partir de campanyes de subvenció per a la restauració de façanes d'edificis, i la regulació i uniformització dels elements urbans de la ciutat, com ara els senyals, els bancs, papereres, vorades, pivots, marquesines, etc. (Cáceres, 1987). Amb la mateixa idea, es va produir una proliferació de les anomenades "places dures": espais lliures de vegetació,

diàfans i molt amplis, amb superfícies molt llises, fetes, en els millors casos, de pedra granítica, amb rampes llarguíssimes, murs de granit o marbre de diferents mides i formes, perfectament tallats, en angle recte o configurant petites inclinacions en rampa, etc. Aquestes places van desencadenar una intensa polèmica, a mitjan dels 80, entre un sector de la ciutadania que les preferia verdes i els defensors de l'avantguardisme arquitectònic i del pragmatisme que asseguraven oferir pel que fa a manteniment i costos de producció (Moix, 1994). Cáceres, un defensor del nou estil arquitectònic de la ciutat, justificava el 1987:

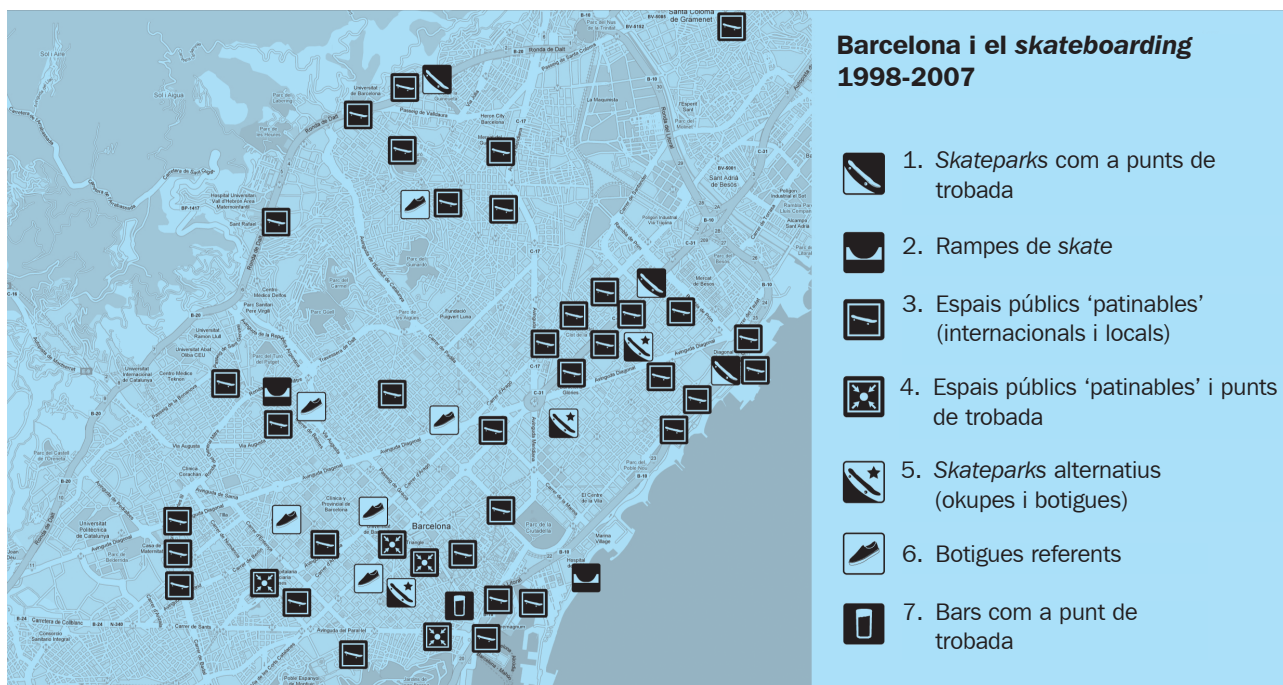
"El buit facilita que una bústia o un fanal arribin a ser objectes de recreació. Aquest laconisme expressiu hauria d'impregnar el disseny dels elements urbans. Aquesta actitud ajuda a donar protagonisme a l'espai, tot alleugerint-lo de la tensió que provoca la quantitat i la intensitat dels elements que s'hi col·loquen" (Cáceres, 1987).

Al marge d'aquesta controvèrsia, la innovació formal que van representar "les places dures" va anar configurant, inesperadament, espais favorables per a la conversió d'usos i significats que van conrear els *skaters* al llarg de la dècada dels 90 a tot Barcelona: rampes i transicions perfectes, grans salts o *gaps*, baranes o *handrails*, *slides*, calaixos i piràmides, és a dir, autèntics *skateplaces* de gran qualitat. Musta, un *skater* habitual del centre de Barcelona, s'explica parlant sobre la qualitat i els avantatges de la plaça dels Àngels per a la pràctica del *streetstyle*:

"El material és increïble. Caus i no passa res. A més, des d'aquí pots anar patinant a molts llocs, per això m'agrada patinar aquí" (Musta, *skater* del centre de Barcelona).

El contacte i l'intercanvi d'informació amb xarxes socials de l'estranger, a través del viatge o d'Internet, la comercialització, més enllà del mercat nacional, de vídeos i revistes amb imatges de *skateboarding* gravades en espais de Barcelona i els seus voltants, i molt especialment la tolerància administrativa⁷ de la qual es gaudia en comparació amb altres ciutats del món, van afavorir el reconeixement internacional de Barcelona com a lloc idoni per al *streetstyle*. I a final dels 90,

⁷ Fins al 2006, la ciutat tenia unes ordenances sobre l'ús de l'espai públic que permetien la pràctica del monopati, sempre que no hi hagués aglomeracions de vianants. I en aquest cas, les autoritats aconsellaven, normalment, abandonar la zona fins que no hi hagués tanta gent, sense la necessitat de sancionar els practicants o de requisar el material. (Butlletí Oficial de la Província de Barcelona, 1999, núm. 13, p. 41).



Al mapa, s'hi observa la proliferació d'espais públics amb un disseny favorable per a la pràctica del streetstyle. La majoria, han estat construïts durant els últims 20 anys. (Elaboració: Xavi Camino i Marcus Willcocks)

molts espais de la ciutat van començar a rebre una important afluència de *skaters* d'arreu del món. Aquesta afluència ha provocat també, en els últims anys, un rebuig per part de molts *skaters* de l'àrea regional, que solen utilitzar zones més allunyades del centre o menys conegudes, igual com *skateparks* d'altres poblacions properes. De manera que molts d'aquests espais del centre de la ciutat s'han convertit en punts de trobada per a molts *skaters* turistes i estrangers o procedents d'altres ciutats espanyoles que resideixen a Barcelona a temporades.

Entre els llocs més significatius podem esmentar: la plaça dels Països Catalans, la plaça dels Àngels, la plaça Universitat o els jardins de les Tres Xemeneies, el Moll de la Fusta, el passeig del Word Trade Center, el passeig de la Barceloneta, la plaça de la Catedral i un llarg etc.

Quan la ciutat és un skateplaza, què passa amb els skateparks?

A començament del 2000, influïts pel mercat nord-americà, es va produir un retorn a les tendències pràctiques i estètiques dels 70 i els 80, cosa que va donar lloc al que s'ha acabat anomenant l'*old school* –el *vertical* i la *pool*–, davant el domini que representava el

streetstyle o la *new school*. Així, quan l'espai públic de la ciutat de Barcelona s'havia convertit en un *skateplaza*, els *skateparks* construïts els 90, molts d'ells en una fase avançada de deteriorament, van començar a ser reapropiats “des de baix” pels seus usuaris habituals, molts dels quals formaven part de la generació dels 90. Aleshores, ells mateixos es van encarregar de les reparacions, del manteniment i de l'ampliació de l'espai, fins i tot amb la integració de nous elements per practicar les diferents disciplines (*streetstyle*, *vertical*, *pool*).

Un exemple paradigmàtic és el dels *skaters* de la Guineueta i els membres de l'Associació de Skate 'Deslizamientos Eróticos Húmedos' (DEH). Aquests es van ocupar del manteniment, en nombroses ocasions, quan el districte no responia a les seves demandes i, a poc a poc, van anar innovant l'espai amb la instal·lació de nous elements patinables (baranes, calaixos). I el 2003 van realitzar una ampliació de la *pool* –amb el consentiment informal del districte, atès que el permís d'obres no acabava d'arribar mai–, amb els diners que havien recaptat a festes i concerts de *rock punk* i *hard core* que solien organitzar allà mateix, com una referència de l'*old school*.

Un altre cas és el dels *skaters* del *skatepark* de la Mar Bella que, encara que no van arribar a constituir



La plaça dels Àngels, davant del museu del MACBA, ofereix interessants elements urbans per a la pràctica del streetstyle, reconeguts internacionalment. (Foto: Xavi Camino)

una organització formal com la de DEH, també es van encarregar en moltes ocasions de les reparacions i el manteniment de l'espai, i el 2002, fins i tot van realitzar una elevació de les rampes. En els últims anys, nous usuaris habituals, els practicants de BMX vertical, es van encarregar d'ampliar les rampes amb un calaix a la part superior.

El creixement d'aquest mercat i la seva demanda ha motivat, en els últims anys, que molts Ajuntaments de poblacions properes a Barcelona encarreguessin a empreses constituïdes per *skaters* que construïssin *skateparks* de gran qualitat. El *pool* de Sitges, el de Premià de Dalt, el de Castelldefels, el de Gavà, el *skatepark* de Badalona, el del Prat del Llobregat, el de Sant Boi, el de Sant Feliu del Llobregat, el de Castellar del Vallès, el de Malgrat de Mar o el de l'Ametlla del Vallès s'han construït en els últims 5 anys.

Encara que hi ha hagut diversos projectes sobre la taula,⁸ no s'ha construït cap *skatepark* a Barcelona des de 1992. Tanmateix, això no ha privat que alguns *skaters* desenvolupessin els seus propis projec-

tes. Els *skateparks* de les naus industrials okupades de La Makabra o de la TDN representen iniciatives independents que han acabat cobrint les demandes de les xarxes socials del *skateboarding* a Barcelona. Un altre exemple interessant és el de l'Associació Cultural d'Amics del Skate, la qual va instal·lar una rampa a la rebotiga de roba i material tècnic anomenada *Skateboarding Hey Ho, Let's Go*, i que s'ha convertit, en menys d'un any, en un referent punt de trobada del centre de Barcelona, tant per a *skaters* residents com per a turistes.

A partir de gener del 2006, unes noves *Ordenances Municipals* per a "fomentar i garantir la convivència ciutadana a l'espai públic de Barcelona", com dèiem a la introducció, han inclòs la pràctica del *skateboarding* com un mal ús del mobiliari urbà, que ha de ser sancionat quan les autoritats ho considerin convenient. O sigui que, encara que en determinats llocs i moments se'n tolera la pràctica, periòdicament, la policia realitza batudes en els espais on hi ha més aflluència de *skaters*, requisant material i imposant multes que poden arribar fins a 750 euros, quan són considerades infraccions lleus, i que poden ser incrementades fins a 1.500 euros en el cas de considerar-se greus.

La ciutat com a escenari dialèctic de la societat i mecanismes per integrar el *skateboarding*

Aleshores, i a tall de conclusió, la dialèctica que introdueix la pràctica del *skateboarding* en la producció de l'espai de la ciutat, ens remet, un cop més, a Lefèbvre, quan diu que la ciutat com a escenari és "el lloc on es manifesten sempre les contradiccions de la societat considerada" (1976, p. 66), en aquest cas, entre les pràctiques espacials dels *skaters* i les planificacions urbanístiques del govern de la ciutat, entre la cultura *skater* i la cultura adulta dominant, entre el que podríem interpretar com a innovacions culturals i els valors tradicionals hegemònics. Per això, la producció de l'espai de la ciutat, s'ha d'entendre, finalment, com a producte d'aquesta di-

⁸ El 2003, en un projecte elaborat pel despatx d'arquitectes de Beth Galí, amb la col·laboració de l'empresa de rampes Spoko, es destinava "el Sot del Migdia", a Montjuïc, a la construcció d'un gran parc on s'inclouien instal·lacions per a la pràctica del *skateboarding*, l'escalada esportiva i el piragüisme (Cols, 2003). La magnitud del projecte va fer inviable dur-lo a terme. Més tard, Spoko va presentar al Districte de Sant Martí un projecte que plantejava la millora i ampliació de les instal·lacions del *skatepark* de la Mar Bella, però no va arribar a materialitzar-se. El 2006 hi va haver un altre projecte, dissenyat una altra vegada per Spoko per a l'Institut Barcelona Esports de l'Ajuntament de Barcelona, en què es destinava un altre espai de la muntanya de Montjuïc per a la construcció d'unes instal·lacions reglamentàries (*Half Pipe*) per poder organitzar esdeveniments internacionals, però tampoc no es va portar a terme per manca d'inversors.

al·lèctica, conflictiva, entre els interessos de “els de dalt” i les apropiacions imprevistes de “els de baix”. I llavors, cal veure, quins marges d’apropiació integrarà, tolerarà o exclourà el poder?

En el cas que ens ocupa, moltes ciutats han optat per l’exclusió mitjançant la persecució sistemàtica, fins a convertir la pràctica del *skateboarding* en un delictes. La tolerància ha caracteritzat la posició de l’Ajuntament de Barcelona fins que el 2006 es va incloure el *skateboarding* com un presumpte mal ús de l’espai públic. D’ençà d’aleshores, es manté una tolerància intermitent, que sol dependre de la massificació, dels desperfectes i de les queixes d’alguns veïns. Però les sancions solen transmetre repressió i no negociació per a la convivència; per a això cal reconèixer abans les dues parts implicades. I si hom opta pel reconeixement, per què no aprofitar, doncs, les sinèrgies positives que pot desencadenar la seva promoció?

Davant d’una aplicació estricta de l’Ordenança, una opció d’integració consistiria a crear espais segregats adequats per a aquesta pràctica i les seves sociabilitats, els *skateparks*. Una opció que ha proliferat en moltes poblacions dels voltants de la ciutat de Barcelona, amb l’agreujant que això implica que es prohibeixi fora d’aquestes instal·lacions, fet que les converteix en autèntiques “reserves” de *skaters*. Una altra forma d’integració podria ser la d’afegir aquesta pràctica a la producció de l’espai; caldria permetre-la en determinats espais públics ja emblemàtics i fins i tot potenciar-la millorant el lliscament en determinats elements urbans dels espais escollits –per exemple, acoblant reforços de metall sobre els angles susceptibles de lliscament, de manera que, alhora, serveixin per protegir la durabilitat de l’element urbà.

I una altra forma d’integració o, si de cas, una acció complementària de les anteriors, passaria per desplegar una campanya de naturalització o domesticació de la imatge, una cosa que alguns tècnics de l’Ajuntament ja consideren. En aquest sentit, es tractaria de promoure la pràctica com una disciplina esportiva, tot potenciant les entitats del sector, la construcció d’unes instal·lacions reglamentàries que permetessin l’organització de campionats internacionals, etc., de manera que la vinculació de la imatge *skater* amb la idea de subversió quedés eclipsada per la de disciplina esportiva. Això podria comportar una certa acceptació general de la presència de *skaters* al carrer, que naturalitzés les negociacions i acords informals amb altres usuaris.

Bibliografia

- Ajuntament de Barcelona (2005). Mesures per a fomentar i garantir la convivència ciutadana en l’espai públic de Barcelona”. A *Ordenances Municipals de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona.
- Bell, D. (2004). *Las contradicciones culturales del capitalismo*. Madrid: Alianza Universidad.
- Borden, I. (2003). *Skateboarding, space and the city*. Oxford: Berg.
- Butlletí Oficial de la Província de Barcelona (1999). *Ordenanzas sobre circulación de peatones y vehículos y sobre uso de las vías y los espacios públicos*. Núm. 13/p. 41, Article 7 i 9. [15/01/1999].
- Cáceres, R. (1987). El disseny en l’espai públic. *Espacios públicos*. Ajuntament de Barcelona.
- Capel, H. (2005). *El Modelo Barcelona: un examen crítico*. Barcelona: Ediciones del Serbal.
- Castañó, P. (2005). “Son prou dures, les places dures?” [en línia], 1/12/2005 http://www.bdebarna.net/v1/mapa.php?mapa_id=125&historia=753 [Consulta: 12/05/2007].
- Cols, C. (2003). Montjuïc proposa reservar el Sot del Migdia a *skaters* i escaladors. *El Periódico* (27/10/2003).
- Delgado, M. (2000). Memorias urbanas. *El País* (3/02/2000).
- (2005). *Elogi del vianant. Del model Barcelona a la Barcelona real*. Barcelona: 1984 edicions.
- (2007). *Sociedades movedizas. Pasos hacia una antropología de las calles*. Barcelona: Anagrama.
- Díaz, M. (1990). Locuras adolescentes. *La Revista de La Vanguardia* (19/12/1990).
- Esteban, J. (1999). *El proyecto urbanístico. Valorar la periferia i recuperar el centre*. Barcelona: Aula Barcelona, col. Model Barcelona, Quaderns de gestió, núm. 2.
- Fontova, R. (2002). El MACBA limitarà la pista de los *skaters* para evitar accidentes. *El Periódico* (5/10/2002).
- Frodin, M. i Messmann, F. (1990). *Skateboard*. Barcelona: Noray.
- Harvey, D. (1998). *La condición de posmodernidad. Investigación sobre los orígenes del cambio cultural*. Buenos Aires: Amorrortu editores.
- Hebdiche, D. (2004). *Subcultura. El significado del estilo*. Barcelona: Paidós Comunicación.
- Léfebvre, H. (1978). *El derecho a la ciudad*. Barcelona: Editorial Península.
- (1976). *Espacio y política*. Barcelona: Editorial Península.
- (1974). *La production de l’espace*. París: Éditions Anthropos.
- Mao, F. i Fennetaux, M. (2004). *Skate. Un estil de vida*. París: Fitway.
- Moix, L. (1994). *La ciudad de los arquitectos*. Barcelona: Anagrama.
- Mortimer, S. (2004). *Tony Hawk. Ocupación: skateboarder*. Barcelona: Reservoir Books Mondadori.
- Puntí, J. (2003). La Meca del monopatín. *El País* (19/06/2003).
- Ribas, A. (1990). La práctica del *skating* avanza sin plenas garantías de seguridad. *El Periódico* (27/05/1990).
- Van Doren, M. i Pramann, U. (1992). *Fascinación skateboarding*. Barcelona: Editorial Paidotribo.
- Wolf, T. (1997). *La banda de la casa de la bomba y otras crónicas de la era pop*. Barcelona: Anagrama.

Audiovisuals i revistes

- Peralta, S. (2001). *Dogtown and Z Boys*. Los Angeles (USA): Vans of the Wall productions.
- Streets of Barcelona* (2005). United States of America: Satva Leung productions. Built Worldwide incorporation, GLOBE everywhere.
- Kingpin Skateboarding europa* (01) (Desembre/Gener 2002-03) U.K.: edició francesa.
- Sg. Surf, senow, skate girl*, vol. 08 (07) (Octubre 2005) Los Angeles (U.S.)
- TRES60* (06) (Setembre-Octubre 1991) Santurtzi (Vizcaya).